

Kronika

LOJZE KOVAČIČ, SPOROČILA V SPANJU, RESNIČNOST

Književnost

Čeprav se zdi, da je Lojze Kovačič združil v svoji knjigi v celoto dve med seboj povsem različni besedili, je to samo videz, za katerim se skriva tesnejša sorodnost in skoraj povezanost. Sporočila v spanju so pripoved v prvi osebi, ki je dosledno omejena na dogajanje, ki se odvija v sanjah, v katerih postane junak najprej srednjeveški vojak, nato se spremeni v kralja, iz tega pa v otroka, ki ga zasleduje in lovi čarovnica, ki je, kot sam pravi, podobna tisti iz pravljice o Janku in Metki. Za vsemi temi preobrazbami, ki jih spremlja natančen opis kraja dogajanja, posnetega večinoma po realno obstoječem prostoru, v katerem je živel ali še živi junak v budnem stanju, delujejo dnevne psihične dejavnosti: želje, hotenja in še posebno spomin, saj celo sam junak omenja pouk zgodovine in pravljice, ki so mu jih najbrž pripovedovali — oboje se pojavlja na preoblikovan način v sanjah, ki so posredovane bralcu na principu nizanja prizorov. Kljub navezanosti na realen prostor izginjajo prostorske in časovne omejitve: v dveh zaporednih stavkih se zamenja prizorišče (postelja, ulica) brez kakega vmesnega prehoda: »Glave ne premaknem iz vroče vdolbine, da bi poiskal kapljo hladu na robovih vzglavja. Tečem po ulici, ki jo obrobijo drevesa in ograjene hiše, skrite v gostih sencih dreves.« (str. 17) Nekaj sanjskih figur se začne pojavljati občasno: stara gospa, ki postaja simbol junakove usode, saj drži knjigo, v kateri so »žive slike« junaka in njegove

Lojze Kovačič, Sporočila v spanju, Resničnost; opremil Jani Bavčer; založba Obzorja, Maribor 1972

prihodnosti, ko naj bi med drugim tudi nekoga ubil. Ta napoved spravlja junaka v grozo, ki je zagotovila o možnostih izoginitve temu dejanju ne morejo odpraviti. Vedno bolj očitno postaja, da se bo zgodilo ravno nasprotno: žrtev bo postal junak sam. In res se začnejo vzporedno pojavljati prizori, ki si jih je mogoče razlagati kot občutja junakovega nemira, napetosti, utesnjenosti, tesnobe in ogroženosti. Zavedanje sposobnosti letanja po zraku, s čimer se rešuje pred čarovnico, je pravzaprav želja po prostosti in osvoboditvi čustev neugodja. Iz sanj ugotovimo, da je preživel junak svoje otroštvo deloma v tujini, od koder so se starši preselili spet v domovino, kjer so pozimi 1945 vse zaprli, razen njega. Sledijo sanje o policijskem zasledovanju njega in njegovega prijatelja, spet se poskušata rešiti z letenjem, a vendarle oba ubijejo. Nad redkimi prizori ugodja in varnosti prevladujejo takšni, v katerih postaja občutje strahu pred nevarnostmi in nasiljem zunanega sveta vedno večje, saj se že vidi kot zapornik, ki čaka na usmrtitev, kot begunec, ki ga zasledujejo, in podobno. Vendar je opaziti kljub naraščanju ogroženosti hotenje po vztrajanju in obvladovanju položaja, v katerem se je znašel, ali pa se začne prepuščati fantazijskemu begu iz realnosti, ki ga simbolizira njegovo letenje:

»Hočejo me odgnati s seboj, ob sebi ali pred sabo s tokom navzdol po ulici, vem, da sem jim na poti, vendar zanašič ne zapustim svojega prostora na pločniku, ker bi utonil in izginil v naraščajoči množici na spodnjem koncu. Zaželim si stran, nekaj storiti, nekaj pokazati.« (str. 68)

Vmes je še nekaj prizorov s figurami ali dogajanjem, ki simbolizirajo erotične in seksualne želje.

Sporočila v spanju so v svojem bistvu opis bojev med posameznikom in okoljem, zlasti oblastjo. Nastavki zanje izvirajo že iz njegovega tujstva, saj ne more postati zaradi svojega izseljenskega porekla enak ljudem iz nove okolice. Toda te socialne vzroke kmalu skoraj povsem prekrijejo psihološki, še posebno občutje ogroženosti in strahu, ki se spričo totalitarne oblasti stopnjuje v travmo. O njej je govor tudi v zadnjem sanjskem prizoru, ki je v primeri z drugimi najbolj racionalen komentar junakove lastne osebnosti.

Besedilo Resničnost se začenja z opisom vsakodnevnega dela nekega kazenskega bataljona kmalu po letu 1948, v katerem so vojaki zaradi različnih ideoloških in predvsem disciplinskih prekrškov. Za razliko od Sporočil v spanju, kjer se je pripovedovalec identificiral z junakom, ki je razgrinjal samo svoje sanje, ne pa svojega zavestnega stanja, je zdaj ravno obratno: pripovedovalec nam predstavlja med nadrobnimi opisi predmetnosti različne osebe tako, da nas seznanja z njihovo preteklostjo; s tem tudi pojasnjuje ozadje trenutnega dogajanja, ne da bi se pri tem izogibal navajanju vulgarnih fraz v srbohrvaščini, kar daje še večji vtis realističnega načina obravnave snovi, zajete iz vojaškega življenja. Popis običajne dejavnosti kazenskega bataljona preide v retrospektivo, katere središče je eden izmed kaznjencev, Slovenec, ki so ga imenovali Čato ali pisar. Kaznovan je zaradi disciplinskega prekrška, ki se danes zdi neznamen, kar je bilo bolj povod kot vzrok kazni, zato so ga obtožili še sovražnega obrekovanja, na osnovi njegovih nedolžnih opazk, ki so jih tožitelji predimenzionirali. Junaka spoznavamo iz opisa njegovega početja, iz pripovedovalčevega poročanja o njegovih psihičnih procesih in v zelo majhni meri iz direktnega posredovanja junakovega notranjega samogovora, kar naj ponazoriti naslednji odlomek:

»A nič se še ni zgodilo v gostem zraku, ki ga je vdihaval in ki je brnel z množino žuželk na stropu in po odejah ozkih, enonadstropnih železnih postelj. Ali je bil kriv? Seveda je bil. Zapiral je oči. Pregrešil se je proti obliki življenja, v katerem je začel živeti pred šestimi meseci. Če bi se lahko kam skrnil? če bi se ubil kakor mali Francoz? spomnil se je na Vincensa Noseta...« (str. 104)

Pred obsodbo in še v bataljonu začne misliti celo na samomor: njegova psihična stabilnost je porušena. Po prestani kazni postane spet vojak, kar pomeni pridobitev večje svobode, ki mu med drugim omogoči seksualne stike. Tik pred odhodom iz vojske ga spet prevzame strah pred ponovnim sumničanjem, toda zgodi se ravno obratno — dobi večje funkcije. Ob tem miselno obnovi pogloblitve dogodke iz svoje preteklosti, od rojstva v Švici v družini slovenskega izseljenca do vrnitve v Ljubljano tik pred vojno, revščine, v kateri je preživel otroštvo, do kaosa vojnih in povojnih dni v mestu, ko so mu zaprli starše in je ostal sam, dokler ga niso poklicali v vojsko.

Vse te socialne in etične izkušnje so napravile iz njega skeptika, saj ne verjame v nobeno pot, po kateri bi se moral odpraviti. Skeptičen je do možnosti, ki mu jih nudi vključevanje v oblastniške organizacije, pa tudi vztrajanje v veri o vrednosti lastne subjektivnosti, ki se mu zdi premalo trdna, se mu ne zdi primerno. Vrnitev v domače mesto ga je sicer navdala s precejšnjo mero optimizma, toda že sprehod po mestu, ko bi ga kmalu spet zaprli, ga navda s resignacijo in ponovno obudi v njem zažest osamljenca, ki si ga hoče zunanji svet povsem podrediti že od tedaj, ko se je rodil in prenehal biti »embrio« v varnem materinem telesu.

Zadnje besedilo nam torej razkriva realno ozadje preobraženega sanjskega sveta, ki smo ga spoznavali v prvem. Pri tem pa je tako prvo kot drugo besedilo očiščeno aktualističnega balasta,

ki se ga navadno poslužujejo prozna dela, zajemajoča snov iz vojnih ali povojnih dni, kar daje Kovačičevi knjigi posebno vrednost.

Marjan Dolgan

PETER BOŽIČ, JAZ SEM UBIL ANITO

Novela (če lahko tako imenujemo 108 strani dolgo Božičevo delo, ki bi mu lahko rekli tudi kratek roman) Jaz sem ubil Anito se tako po tematiki kot po pristopu razlikuje od prevladujočih smeri v sodobni slovenski prozi. Božič v *navidezno veristični tehniki* (več o tem kasneje) opisuje životarjenje ljubljanskega lumpenproletariata, pijancev in prostitutk. Glavni junak nastopa sicer v tretji osebi, vendar pa se za njim, kot nosilec njegovega miselnega sveta, bolj ali manj neposredno skriva pisec sam.

Svet Anite, Repeta, Nika Javornika in Ančke iz Most je v sebi zaključen, nima nobenih stičnih točk z urejeno družbo, do nje je bolj indiferenten kot sovražen. Glavni junak, po skopih, nepomembnih podatkih, je bil nekoč intelektualec, imel je bolj ali manj urejeno življenje, službo, prijatelje, dekle. Konkretnih razlogov, zakaj je to okolje zapustil, Božič ne navaja, jasno pa je, da ga je meščanska sredina utesnjevala, ga delala nesvobodnega, in čeprav brez nesvobode ni znal živeti, se je od te družbe odtrgal. Svoj novi življenjski prostor je našel na socialnem dnu.

Na prvi pogled bi morda pomislili, da gre za knjigo s socialno vsebino ali vsaj socialno idejo. Toda Božiču fabula rabi za razmišljanje o osnovni človeški eksistenci, niti on niti njegov junak se ne ukvarjata z vprašanji socialne pravičnosti in krivičnosti.

Peter Božič, Jaz sem ubil Anito, opremil Julijan Miklavčič, CZ 1972. Prva objava v *Sodobnosti* 1971.

Okviri novele so postavljeni na samem začetku, v pogovoru med morilcem in bodočim policajem Hojakom in Božičevim junakom. Hojak pravi: »Glej, jaz sem nekoga kar tako brez razloga ubil, in ko se mi je vse skupaj odkrilo kot velik nič, sem bil seveda prepričan, da je kriv on. Hotel sem ga ubiti zaradi tega, toda nisem ga več mogel, ker sem ga že prej... Tega si človek kar tako ne izmisli. To je v njem. In če tisti človek še ni mrtev, kot je bil moj, tiči globoko v njem sla po tem, da bi ga ubil... In to nosiš tudi ti še zmeraj s seboj... Na slabšem si, ker si si človeka določil. Zato te bojo tudi obesili, če se boš hotel znebiti te sle...« (stran 12—13).

Oba hočeta ubežati svoji usodi, jo ukaniti. Hojak gre za policaja, Božičev junak, Anita in drugi ga zaradi tega zaničujejo. Ko je Hojak ubijal, »je bil človek, zdaj pa je legalizirana svinja«. Prodal se je in izdal svojo človeško usodo in naravnost.

Božičev junak se skuša rešiti drugače. Skuša priti v nemogoč položaj, v primeri s katerim bo sedanje stanje prav znosno. To njegovo iskanje zagozde, še hujše zagate, postaja prav strast, edini smisel njegovega početja, izrabiti skuša vsak trenutek, vsakega človeka, tako sovražnika Hojaka kot prijateljico Anito. O tem preišlja pred vsakim svojim dejanjem: »Kljub temu se bo raje vrnil k Aniti. Požrla bosta skupaj tisti borni ostanek poslednje plače in se zagozdila v še bolj nesmiseln konec sveta. Dobro bi bilo torej odkriti kaj novega, ali je na tem svetu še kakšna bolj nesmiselna zagozda, kot je ta. Potrebno bi jo bilo najti, kajti le v tem primeru je ta zagozda smiselna...« (stran 22).

Fabulativni okvir novele je postavljen v realno ljubljansko okolje, junaki živijo v prostoru med ljubljanskimi gostilnami Amerikanec, Rio, Šestica... Figura ubijalca in policaja Hojaka ter gotovost Anitine smrti pa dajeta delu surrealističen nadih, ki dejansko omo-